शिक्षा निदेशालय, राष्ट्रीय राजधानी क्षेत्र, दिल्ली

अभ्यास-प्रश्नपत्रम् – 2024-25

कक्षा – एकादशी

संस्कृतम् (केन्द्रिकम्) (कोड सं.-322)

समयः- होरात्रयम् **सम्पूर्णाङ्काः 80**

अस्य प्रश्नपत्रस्य भागपञ्चकं अस्ति -

'क' भागः अपठितअवबोधनम्10 अङ्काः
'ख' भागः रचनात्मक कार्यम् 15 अङ्काः
'ग' भागः अनुप्रयुक्त-व्याकरणम् 20अङ्काः
'घ' भागः 35 अङ्काः
(i) पठितावबोधनम् (25 अङ्काः)
(ii) संस्कृत-साहित्येतिहासस्य सामान्यः परिचयः (10 अङ्काः)

सामान्यनिर्देशाः –

- उत्तरलेखनात् पूर्वं प्रश्नस्य क्रमाङ्कः अवश्यं लेखनीयः।
- प्रश्नसङ्ख्या प्रश्नपत्रानुसारम् अवश्यमेव लेखनीया।
- सर्वेषां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लेखनीयानि।
- प्रश्नानां निर्देशाः ध्यानेन अवश्यं पठनीयाः।

'क' भागः – अपठित-अवबोधनम		
1.	अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानामुत्तराणि संस्कृतेन लिखत – मनुष्य: एक: सामाजिक: प्राणी अस्ति।मनुष्याणां सद्व्यवहारेण एव समाजे सुखस्य शान्ते: च स्थापना भवति, सामाजिक-	10

वातावरणं च सौहार्दपूर्णं भवति। अस्माकं वेदेषु यथोक्तं – ‘संगच्छध्वं संवदध्वं सं वो मनांसि जानताम्’। अस्य मन्त्रस्य तात्पर्यमिदं वर्तते यत् समाजे सर्वे जना: मिलित्वा गच्छन्तु, मिलित्वा एकस्वरेण वदन्तु, सर्वत्र प्रेमपूर्ण: व्यवहार: भवेत्। यजुर्वेदे कथितं – ‘मित्रस्य चक्षुषा सर्वाणि मित्राणि समीक्षे’ अर्थात् अहं सर्वान् जनान् मैत्रीभावेन पश्येयम् इति। कुत्रापि हिंसाया: भावना न भवेत्। आत्मन: प्रतिकूलम् आचरणं न कर्तव्यम्। अनया भावनया संपूर्णसमाज: एव आदर्शसमाज: इति कथ्यते। येषां जीवने परोपकारादय: गुणा: विलसन्ति, तेषां जीवनमेव सार्थकं जीवनम् उच्यते। एतत् सर्वं [illegible]

[illegible]

[illegible] 1×2=2

[illegible]

(अ) एकपदेन उत्तरत - केवलं प्रश्नद्वयम् 2×2=4

(i) मनुष्य: कीदृश: प्राणी अस्ति ?

(ii) केन समाजे सुखस्य शान्ते: च स्थापना भवति ?

(iii) कुत्रापि कस्या: भावना न भवेत् ?

(आ) पूर्णवाक्येन उत्तरत - केवलं प्रश्नद्वयम् 1×1=1

(i) केषां जीवनं सार्थकम् उच्यते ? 1×3=3

(ii) वेदेषु सहभावनाया: कृते किम् उक्तम् ?

(iii) यजुर्वेदे मैत्रीभावनाया: कृते किं कथितम् ?

(इ) अस्य अनुच्छेदस्य समुचितं शीर्षकं लिखत।

(ई) यथानिर्देशम् उत्तरत- केवलं प्रश्नत्रयम्

(i) ‘गच्छन्तु’ इति क्रियापदस्य कर्ता क: ?

(क) मनुष्य: (ख) मिलित्वा

(ग) समाजे (घ) सर्वे जना:

	(ii) “अहिंसा” इति पदस्य किं विलोमपदं गद्यांशे प्रयुक्तम् ? (क) परोपकारम् (ख) आचरणम् (ग) हिंसा (घ) सात्विकम् (iii) “सर्वान्” इत्यस्य विशेषणपदस्य किं विशेष्यमत्र प्रयुक्तम्? (क) मित्राणि (ख) जनान् (ग) मैत्रीभावेन (घ) मनुष्याणाम् (iv) “व्यवहार:” इति पदस्य किं पर्यायपदम् अनुच्छेदे प्रयुक्तम् ? (क) गुण: (ख) मनांसि (ग) सामाजिकम् (घ) आचरणम्	
‘ख’ भागः -- रचनात्मककार्यम्		
2.	भवान् / भवती गायत्री ।भवत्याः कन्याकुमारी-स्थिते विवेकानन्दविद्यालये संस्कृतसप्ताहः आचरितः। भवत्याः मित्रं फातिमा गया-नगरस्थे महाविद्यालये पठति। संस्कृतसप्ताहस्य वर्णनं कृत्वा मित्रं प्रति लिखितं पत्रं मञ्जूषापदसाहाय्येन पूरयित्वा पुनः लिखत । कन्याकुमारीतः (i)………………… प्रियसखि (ii)…………………… सप्रेम नमस्ते। अत्र सर्वे (iii)……………..। भवती अपि कुशलिनी इति मन्ये ।अस्माकं विद्यालये गतमासे (iv) ………………… आचरणं जातम्। विद्यालयस्य (v) …………… संस्कृतसप्ताहाचरणस्य उद्घाटनं कृतवान्। एकं सप्ताहं यावत् प्रातः कालीनसभा (vi) ………………….. एव प्रवृत्ता । 'संस्कृतं विज्ञानम् च' इति विषये काचित् प्रदर्शनी अपि आयोजिता आसीत्। छात्राणां शिक्षकाणां च कृते विभिन्ना: (vii) ……………… आयोजिताः	½×10= 5

	आसन् । संस्कृतप्रश्नोत्तरीस्पर्धायां मम गणः (viii) …………………… प्राप्नोत् । समापनकार्यक्रमे (ix) ……………………. मनोरञ्जनकार्यक्रमान् प्रस्तुतवन्तः । शिष्टं सर्वम् अग्रिमपत्रे लेखिष्यामि। मातृपितृचरणयोः मम प्रणामाः ।। भवत्या: अभिन्नमित्रम् (x) …………………….. मञ्जूषा संस्कृतेन, छात्राः, संस्कृतसप्ताहस्य, गायत्री, कुशलिनः, प्रथमस्थानम्, प्रतियोगिताः , 25 अगस्त 2024, फातिमे, प्राचार्य:	
3.	मञ्जूषाप्रदत्त-पदसहायतया अधोलिखितां कथां पूरयत -एकदा अतिवृष्टिः भवति। नदीषु अत्यधिकं (i) …………वहति । सर्वे प्रदेशाः जलमयाः भवन्ति। तीरे स्थिताः (ii)…………………जलमध्ये निमज्जन्ति । शशकाः, शृगालाः, भल्लूकाः अन्ये च पशवः नद्याः प्रवाहे (iii)…………………।'मम गुहा जलमयी भवेत्" इति भयेन वनराजः (iv) ……………..स्वप्राणरक्षार्थं गिरिशिखरम् आरोहति। एकः गजः प्राणिनां संहारं पश्यति। सः व्याकुलः भवति । जलं प्रविश्य स प्रवाहपतितान् पशून् शुण्डया (v)…………..उपवेशयति , तान् गिरिशिखरं नयति च । एवं सः बहूनां पशूनां (vi)……………………करोति। शनैः शनैः वर्षा विरमति। प्राणिजीवनं सुस्थिरं भवति । अथ पशवः सम्मिलिताः भवन्ति। ते (vii)……………………..प्रति कृतज्ञतां प्रकटयन्ति। "त्वम् अस्माकं हृदयस्य राजा गजराजः असि" इति ते साश्रुनयनैः तं वदन्ति। तद् श्रुत्वा सिंहः ब्रूते- "अहं (viii)…………………	½×10= 5

	अस्मि । इह न अन्यः कोऽपि राजा अस्ति ।" पशवः तस्मै (ix)................ – "यः प्रजानां प्राणरक्षणं करोति सः राजा भवति । सङ्कटकाले त्वया अस्माकं प्राणाः न रक्षिताः। अतः वयं गजं (x)...............मन्यामहे ।" ततः प्रभृति गजराजः इति शब्दः भाषायां रूढः अभवत्। मञ्जूषा- एव , सिंहः , प्राणिनः,जलं, अकथयन् , पतन्ति , 'गजराजं' , वनराजः, स्वपृष्ठे , प्राणरक्षणं	
4.	अधोलिखितसंवादे रिक्तस्थानानि पूरयन्तु। मृदुलः- सोहम! अद्य भवान् अल्पाहारार्थं किम् आनीतवान्? सोहमः- 1 - ....। मृदुलः- पिज्जा... अरे भवान् तु सर्वदा एतादृशं भोजनम् आनयति। सोहमः- 2- ....। मृदुलः- नहि मित्र ! यद्यपि 'फास्ट-फूड' इति तुभ्यं रोचते परं स्वास्थ्याय बहुहानिप्रदं भवति । सोहमः 3- ....। मृदुलः- न अहम् तु स्वास्थ्यनाशकं भोजनं न कदापि करोमि, अल्पाहारार्थं च द्विदलं दधि ओदनं च आनीतवान्? सोहमः- 4- ....। मृदुलः- मित्र ! द्विदलादिकं न रोचते? तथापि सदैव स्मरणीयं तथ्यमिदं यत् रुचिकरं भोजनं सर्वदा स्वास्थ्यवर्धकं न भवति । सोहमः- 5- ....। मृदुलः- शोभनम् एतदेव उपयुक्तम्। पुनः फास्टफूड इति न खादतु।	1×5=5

'ग' भागः – अनुप्रयुक्तं व्याकरणम्

5.	अधोलिखित-वाक्येषु रेखाङ्कितपदानां समुचितं सन्धिं सन्धिच्छेदं वा कुरुत – (केवलं प्रश्नत्रयम्) 1. <u>कृतास्ते</u> तात मन्त्रिणः । 2. कुत्र वा <u>ममाम्बा</u> ? 3. धनानि जीवितं <u>च+एव</u> परार्थे प्राज्ञ उत्सृजेत् । 4. <u>मेखला+इव</u> भुवो विन्ध्यावटी नाम ।	1×3=3
6.	अधोलिखित-वाक्येषु रेखाङ्कितपदानां समुचितं संयोजितं विभाजितं वा प्रकृतिं प्रत्ययं प्रदत्तविकल्पेभ्यः चिनुत – (केवलं प्रश्नत्रयम्) (i) कथञ्चित् <u>अभि+वि+ज्ञा+ल्यप्</u> विवर्णवदनं कृशम्। (क) अभिविज्ञाय (ख) अभिज्ञाय (ग) अभिविज्ञायप (घ) अभिविज्ञालयप (ii) अपगतासूंश्च <u>कृत्वा</u> क्षितावपातयत्। (क) कृ + त्वा (ख) कृ+क्त्वा (ग) कृ+वा (घ) कृ+कृत्वा (iii) तातस्तु तद् <u>अवलोक्य</u> । (क) अव+लोक्+य (ख) वअव+लोक् + यत् (ग) अव+लोक् +तव्यत् (घ) अव+लोक् + ल्यप् (iv) कर्णं <u>दा+क्त्वा</u> । (क) दातव्यम् (ख) दत्त्वा (ग) आदाय (घ) दातुम्	1×3=3

7.	अधोलिखितवाक्येषु प्रदत्तविकल्पेभ्यः समुचितशब्दं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत। (केवलं प्रश्नत्रयम्) (i) अङ्के ------------ आरोप्य रामः सादरं पर्यपृच्छत् । (क) भरतात् (ख) भरतम् (ग) भरतस्य (घ) भरताय (ii) iv) अपत्यनिर्विशेषाणि ------ विप्रकरोषि । (क) सत्त्वं (ख) सत्त्वानि (ग) सत्त्वाय (घ)सत्वस्य (iii) महाराजस्य सुन्दरम् ---------------- आसीत् । (क) मुखे (ख) मुखात् (ग) मुखम् (घ) मुखयोः (iv) हे वत्स ! ----------- मेधावी असि। (क) यूयं (ख) त्वम् (ग) त्वाम् (घ) तव	1×3=3
8.	अधोलिखितवाक्येषु प्रदत्तविकल्पेभ्यः समुचितक्रियापदं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत। (केवलं प्रश्नत्रयम्) (i) अहं पुराणप्रवचनं न -----------। (क) कुर्वः (ख) करोति (ग) करोषि (घ) करोमि (ii) गौराङ्गः पञ्चाशन्मुद्राः ---------। (क) ददसि (ख) दत्थ (ग) ददाति (घ) ददति	1×3=3

	(iii) केचन जना: एकं बालकं -----------। (क) ताडयति (ख) ताडयन्ति (ग) ताडयथ (घ) ताडयसि (iv) राजद्वारे श्मशाने च य: ------- स: बान्धव:। (क) तिष्ठति (ख) तिष्ठत: (ग) तिष्ठसि (घ) तिष्ठामि	
9.	समुचितं उपपदविभक्तिरूपं चिनुत- (केवलं प्रश्नत्रयम्) I. ------------- परितः नाना वृक्षाः सन्ति । (पुष्करिणी) II. विनाशे ----------- सति त्याग: वरं भवति । (नियत) III. पुराणिकशास्त्री ---------- साकं राजभवनम् आगच्छत् । (पुत्र) IV. --------- सह तेनैव पथा उपागमत् ।(मुनिकुमार)	1×3=3
10.	अधोलिखितवाक्येषु वाच्यानुसारं रिक्तस्थानानि पूरयत- (केवलं प्रश्नद्वयम्) (i) पुरुषेण एते ---------- हातव्या: । (क) षड्दोषम् (ख) षड्दोषे (ग) षड्दोषा: (घ) षड्दोषान् (ii) ----------- ते दन्तान् गणयिष्ये । (क) अहम् (ख) मया (ग) अस्मान् (घ) मम (iii) सः बालः राजानं --------- । (क) वदसि (ख) वदति (ग) वदन्ति (घ) वदामि	1×2=2

11.	रेखांकितस्य अशुद्धपदस्य स्थाने प्रदत्तविकल्पेभ्यः शुद्धं पदं चित्वा लिखत (केवलं प्रश्नत्रयम्) (i)रोचते मे एष: <u>मयूराय</u> । (क) मयूरेण (ख) मयूर: (ग) मयूरात् (घ) मयूरस्य (ii) अहं ते क्रीडनकं दास्यति । (क) दास्यसि (ख) दास्यन्ति (ग) दास्यामि (घ) दास्याम: (iii) तस्य पश्चिमे <u>तीरं</u> महाजीर्ण: शाल्मलीवृक्ष:। (क) तीरस्य (ख) तीरे (ग) तीरेण (घ) तीराय (iv) <u>मुनिकुमारं</u> सह तेनैव पथा आगच्छत् । (क) मुनिकुमारः (ख) मुनिकुमारेण (ग) मुनिकुमारैः (घ) मुनिकुमारान्	1×3=3
खण्डः – घ भाग - । पठितांशावबोधनम् 25 अङ्काः		
12.	अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत – एकदा मुनिः चिन्तामग्नः - केन प्रकारेण इमे जनाः बोधयितव्याः ? पुष्करिणीतः पङ्कोद्धारो न भवति । प्रतिदिनं च जलं प्रदूषितं भवति ।तत् प्रदूषितं जलं पीत्वा जना अपि रुग्णा: भवन्ति । कथं च इमे वारणीयाः ? सहसा कोलाहलः श्रुतः। मुनिः बहिरागत्य अपश्यत् । केचन जनाः एक बालकं ताडयन्ति । तं च भर्त्सयन्ति। बालकः भयेन कम्पते क्रन्दति च । मुनिः तत्र उपस्थितः । जनान् वारयित्वा अपृच्छत् किम् अभवत्? किमर्थं भवन्तः एनं ताडयन्ति	5

	? जनाः अवदन्। एष मिथ्यावादी । सदैव मिथ्याभाषणं करोति । वृथा सर्वान् प्रतारयति। सद्यः अस्मान् प्रतारितवान् । (अ) एकपदेन उत्तरत - (क) क: बहिरागत्य अपश्यत् ? (ख) प्रतिदिनं किम् प्रदूषितं भवति ? (ग) पङ्कोद्धारो कुत: न भवति ? (आ) पूर्णवाक्येन उत्तरत - (क) बालकः किमर्थं कम्पते क्रन्दति च ? (ख) मुनिः जनान् किम् अपृच्छत् ? (ग) जनाः कथं रुग्णाः भवन्ति? (इ) यथानिर्देशमुत्तरत- (क) 'प्रदूषितं' इति विशेषणपदस्य विशेष्यपदं किम् ? (ख) 'सत्यवादी' इति पदस्य विलोमपदम् अत्र किं प्रयुक्तम् ? (ग) ' किमर्थं भवन्तः एनं ताडयन्ति ? ' इत्यत्र क्रियापदं किम् ?	½×2=1 1×2=2 1×2=2
13.	अधोलिखितं पद्यं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत – काचः काञ्चनसंसर्गात् धत्ते मारकरतीं द्युतिम् । तथा सत्सन्निधानेन मूर्खो याति प्रवीणताम् ।। कुसुमस्तबकस्येव द्वयी वृत्तिर्मनस्विनः । सर्वेषां मूर्ध्नि वा तिष्ठेत् विशीर्येत वनेऽथवा ।। एकपदेन उत्तरत- (क) काचः किं धत्ते ? (ख) क: प्रवीणतां याति ? (ग) कस्य संसर्गात् काच: द्युतिं धत्ते ? पूर्णवाक्येन उत्तरत-	5 ½×2=1

	(क) मनस्विनः कीदृशी द्वयी वृत्तिः भवति ? (ख) कुसुमस्तबकस्य इव कस्य वृत्तिः भवति ? (ग) मूर्ख: कथं प्रवीणतां याति ? निर्देशानुसारम् उत्तरत - (क) 'मूर्खो याति प्रवीणताम्' अत्र किं क्रियापदं प्रयुक्तम् ? (ख) 'कानने' इतिपदस्य किं पर्यायपदं प्रयुक्तम् ? (ग) 'विद्वान्' पदस्य कि विलोमपद प्रयुक्तम् ?	1×2=2 1×2=2
14.	अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत – वै. गौराङ्ग- इमा मुद्रा गृहणीष्व, नाहं किमपि जानामि । मौनमास्स्व, गच्छ। अपरञ्च पटं निर्माय मत्समीपम् एवानय । युष्मत्कुटुम्बरक्षायै न प्रतिज्ञा कृता मया । कथं रक्षा भवेदेतत् त्वं जानीहि व्रजाधुना ॥ (स मुद्रा न गृहणाति अथापरस्तन्तुवायः पटविक्रयार्थं प्रविश्य पटक्रयार्थं श्रेष्ठिनं लक्षयति ।) तन्तुवायः - श्रेष्ठिन् ! गृहाण पटम्। श्रेष्ठी -- (भ्रूसंज्ञया) अयं क्रेष्यति नाहं क्रेतुं शक्नोमि । तन्तुवायः - कस्मात् ? श्रेष्ठी - अस्य समीपे राज्ञः प्रमाणपत्रम् अयमेव क्रेष्यति, नापरः । वै.गौराङ्गः - इत आगच्छ (तन्तुवायमाह्वयति, प्रमाणपत्रं दर्शयति । पटं गृहणाति) गृहाणेमाश्चत्वारिंशन्मुद्राः । (इति मुद्रा ददाति) । तन्तुवाय: - महाराज! किमिदं विधीयते? किमयमेव न्यायः ? वै.गौराङ्गः - गच्छ गच्छ। नाहं न्यायमन्यायं वा जानामि । यन्मया निश्चीयते दीयते च तदेव मूल्यम्। (उभौ तद्दत्तं मूल्यं गृहणीत: ।) उभौ तन्तुवायौ - नात: परं पटं निर्मास्याव: ।	5

	एकपदेन उत्तरत- (क) क: क्रेतुं न शक्नोति ? (ख) कस्य समीपे राज्ञः प्रमाणपत्रम् ? (ग) अतः परं किं न निर्मास्याव: ? II. पूर्णवाक्येन उत्तरत- (क) गौराङ्ग: मूल्यविषये किं कथयति ? (ख) तन्तुवाय: किमर्थं श्रेष्ठिनं लक्षयति ? (ग) गौराङ्ग: तन्तुवायाय कति मुद्रा: ददाति ? III. निर्देशानुसारम् उत्तरत- (क) 'वस्त्रम्' इत्यर्थे अत्र किं पदं प्रयुक्तम् ? (ख) 'न प्रतिज्ञा कृता मया' अत्र 'मया' इति सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम् ? (ग) 'जानीहि' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् ?	½×2=1 1×2= 2 1×2=2
15.	अधोलिखितस्य पद्यस्य भावार्थं मञ्जूषाप्रदत्तपदैः पूरयित्वा पुनः लिखत – एकोऽप्यमात्यो मेधावी शूरो दक्षो विचक्षण: । राजानं राजपुत्रं वा प्राप्येन्महतीं श्रियम्।। भावार्थ:- एक: (i), ----------- शूरवीर: कुशल: (ii). ....एकाकी सन्नपि राजपरिवारं महतीं (iii) .... प्रापयेत् । मञ्जूषा मन्त्री, बुद्धिमान्, लक्ष्मीं अथवा प्रदत्त-भावार्थत्रयात् शुद्धं भावार्थं चित्वा लिखत- (क) अव्यक्ता हि गतिर्दु:खं देहवद्भिरवाप्यते । i. अव्यक्ता गति: दु:खं ददाति ।	1×3=3 1×3=3

	ii. मानवैः अव्यक्तस्य ईश्वरस्य ज्ञानं कष्टेन प्राप्यते । iii. अव्यक्तस्य गतिः भृशं तीव्रा भवति । (ख) मन्त्रो विजयमूलं हि राज्ञां भवति राघव । i. राजानः विजयप्राप्त्यर्थं मन्त्रं वदन्ति । ii. गुप्तमन्त्रणाद्वारा राजानः निश्चयेन विजयं प्राप्नुवन्ति । iii. राघवः राज्ञां विजयस्य कारणं अस्ति । (ग) क्षिप्रमारभसे कर्म न दीर्घयसि राघव i. हे भरत! त्वं कार्यं यथाशीघ्रं करोषि , न विलम्बेन । ii. हे भरत!यदा इच्छसि तदैव कार्यं कुरु। iii. हे भरत!कार्यं विलम्बेन करणीयं, शीघ्रतया न ।	
16.	अधोलिखित-अन्वये रिक्तस्थानानि पूरयत – तुल्यनिन्दास्तुतिर्मौनी संतुष्टो येन केनचित्। अनिकेतः स्थिरमतिर्भक्तिमान्मे प्रियो नरः ॥ अन्वयः - तुल्यनिन्दास्तुतिः, (i)............... येन केनचित् (ii)............ अनिकेतः, स्थिरमतिः, भक्तिमान्(iii).............. मे प्रियः ।	1×3=3
17.	‘क’ स्तम्भस्य वाक्यांशस्य ‘ख’ स्तम्भस्य वाक्यांशेन सह मेलनं कुरुत - ‘क’ स्तम्भः — ‘ख’ स्तम्भः 1 षड्दोषाः पुरुषेणेह — i दुःखाय परिवर्तते 2 कच्चिच्चापररात्रेषु राजन् — ii षड् जीवलोकस्य सुखानि 3 वश्यश्च पुत्रोऽर्थकरी च विद्या — iii हातव्याः भूतिमिच्छता	½×4=2

	4 पूर्वावधीरितं श्रेयो iv चिन्तयस्यर्थनैपुणम्	
18.	अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितानां पदानां प्रसंगानुसारं शुद्धम् अर्थं चित्वा लिखत – (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) (i) ततः पङ्कोद्धारं कृत्वा पुष्करिणीं गभीरां कृतवन्तः। (ii) इत्थं निदाघकालः उपगतः। (iii) सुष्ठु सङ्गीतं शिक्षित्वा सम्यग्गातुं भवान् अभ्यस्यतु । (iv) तदनन्तरं शास्त्री च पुत्रश्च स्वगृहाय संन्यवर्तताम्। (v) किं नो अपत्यनिर्विशेषाणि सत्त्वानि विप्रकरोषि। मंजूषा - ग्रीष्मकाल: , प्राणिन:, सम्यक्तया ,तत्पश्चात्,तडागम्	½×4=2
	संस्कृतसाहित्येतिहासपरिचयः	
19.	संस्कृतभाषाया: उद्भवं विकासं च अधिकृत्य प्रदत्तान् प्रश्नान् उत्तरत - (केवलं प्रश्नत्रयम्) (i) संस्कृतम् इति शब्दस्य का व्युत्पत्तिः ? (ii) 'वसुधैव कुटुम्बकम् ' इति कस्या: भाषाया: उद्घोष: ? (iii)'वेदा:' लौकिक-संस्कृतस्य भाग: अथवा वैदिकसंस्कृतस्य? (iv) 'देववाणी, गीर्वाणीभारती, सुरभारती, आर्यभाषा' इत्यादयः कस्या भाषायाः नामानि ?	1×3=3
20.	वैदिकं साहित्यम् अधिकृत्य प्रदत्तवाक्येषु मञ्जूषाया: साहाय्येन रिक्तस्थानपूर्तिं कुरुत -	1×4=4

	(i) यजूषां संग्रह: ------- अस्ति । (ii) वेदा: ------- सन्ति । (iii) वेदरूपीपुरुषस्य मुखं -------- स्मृतम्। (iv) प्राचीनतमः ग्रन्थः ---------- अस्ति। मञ्जूषा चत्वारः, व्याकरणम्, ऋग्वेद:, यजुर्वेदः	
21.	रामायणं महाभारतं पुराणानि च अधिकृत्य 'क' भागं 'ख' भागेन सह मेलयत - 'क' भाग: 'ख' भाग: 1. पुराणानि i महर्षि वेदव्यासः 2. महाभारतस्य रचयिता ii रामायणम् 3. चतुर्विंशतिसाहस्री iii अष्टादश	1×3=3